HISTORISCHE PLAATS EN ACHTERGROND VAN BUCER'S GESCHRIFT "VON DER WAREN SEELSORGE UNND DEM RECHTEN HIRTENDIENST" (1538).

Prof. W. van 't Spijker.

Achtergrond van Bucer's geschrift

Over de historische situatie rondom het ontstaan van Bucer's geschrift "Von der waren Seelsorge" hebben zij, die ons het leven van de grote Straatsburgse Reformator hebben beschreven ons óf in het geheel niet, óf slechts zeer summier de gegevens verschaft. J. W. Baum noemt het werk alleen in een chronologisch overzicht van de geschriften van Bucer (1). Hij zwijgt erover in de eigenlijke biografie. G. Anrich bespreekt wel gedachten uit het werk, zonder het evenwel te noemen. (2) H. Eells noemt het slechts terloops en wijst dan op de betekenis, die het boek kreeg voor de ontwikkeling van de latere protestantse pastoraaltheologie. (3) J. Courvoisier wijdt in zijn studie over de historische ontwikkeling van het kerkbegrip bij Bucer wel een afzonderlijk hoofdstuk aan het geschrift, maar boven een beknopte analyse ervan komt het niet uit. Aan het eind van deze analyse maakt hij wel de opmerking, dat het geschrift "Von der waren Seelsorge" bijna voldoende zou zijn om de ecclésiologie van Bucer weer te geven, maar de historische plaat van het geschrift wordt niet duidelijk in het geheel van de ontwikkeling in het kerkbegrip van Bucer en teen de achtergrond van de historische omstandigheden in Straatsburg. (4) Het meest uitvoerig worden we voorgelicht door F. Wendel in zijn uitnemende studie over de kerk van Staatsburg gedurende de belangrijke jaren 1532—1535 (5), door G. Anrich in zijn opstel over "Ein Bedacht Bucers über die Einrichtung von "Christlichen Gemeinschaften" (6) en door W. Bellardi in zijn geschiedenis van de "Christlichen Gemeinschaft" in Straatsburg. (7)

De latere pastoraaltheologie heeft van het boek een gretig gebruik gemaakt. H. A. Köstlin nam er een flink aantal bladzijden citaten uit over, en waardeerde het als "Die erste ausgeführte Theorie der Seelsorge, d.i. eine Behandlung des gesamten kirchlichen Dienstes unter dem Gesichtspunkt der Seelsorge". (8) E. Thurneysen schrijft dat Bucer in zijn werk op een voor het Reformatorische Christendom klassieke manier de vergeving der zonden centraal heeft gesteld voor de zielzorg. (9) Voor Nederland zij gewezen op het boek van P. Biesterveld over het Huisbezoek, waarin Bucer besproken wordt als de schrijver van de eerste Theorie der herdelijke zorg van Gereformeerde zijde. (10) Bij deze schrijvers over pastoraal Theologie behoeven we echter geen gegevens te verwachten over de historische plaats en achtergrond van Bucer's geschrift.

Bucer en de Avondmaalstrijd

Zo blijkt de oogst van het historisch onderzoek niet groot te zijn. Toch liggen er voldoende gegevens verspreid in de studies van G. Anrich, W. Bellardi en F. Wendel om te trachten in het volgende een

schets te bieden van de ontwikkeling in Bucer's denken én in de Straatsburgse verhoudingen, die mede een aanleiding zijn geweest tot het schrijven van dit belangrijke werk uit het jaar 1538.

"L'année 1538 s'écoule pour Bucer, sous le signe de la discipline". (11) Deze opmerking van Courvoisier is in zoverre juist, dat Bucer zich bezig hield met vragen van kerkorganisatie in Straatsburg en nog meer in Hessen. Het jaar 1538 betekent voor Bucer echter tegelijk de afsluiting van een zaak, die hem jaren lang had bezig gehouden. In de strijd om het Avondmaal is Bucer de "Unionsmann" geworden: met grote hartstocht heeft hij de eenheid van de beweging der Reformatie nagestreefd, waarlijk niet alleen uit politieke overwegingen (12), die hem dwongen na de dood van Zwingli (1531) contact met midden-Duitsland te zoeken. Voor de Straatsburgers was eenheid in de vragen rondom het Avondmaal niet een zaak van politiek alleen, maar "ein Gottes handel, in dem man gerad und uffrecht handlen muss", een zaak ook, die alle Christenen in Europa aangaat. (13) Daarom moet het voor Bucer bijna een persoonlijke nederlaag geweest zijn, toen op de conferentie, die van 29 April — 4 mei 1538 te Zürich werd gehouden de eenheid der reformatorische beweging stuk brak op de onwil van de Zwitserse theologen. Het bleek, dat Bucer zich aan een illusie had overgegeven (14), en het is volkomen begrijpelijk, dat sinds 1538 Bucer zich niet meer met conferenties over het Avondmaal bezig hield. (15) In het voorbijgaan zij hier op deze voor Bucer teleurstellende afloop van de onderhandelingen ná de Wittenberger Concordie (1536) gewezen, omdat heel de Avondmaalsstrijd zelf medebepalend is geweest voor Bucer's kerkbegrip, zoals nog blijken zal.

Twee belangrijke gebeurtenissen 1538

Naast deze teleurstelling die het jaar 1538 Bucer bracht, kan gewezen worden op twee belangrijke gebeurtenissen uit de septembermaand van dat jaar: de overkomst van Calvijn naar Straatsburg, een feit van de grootste betekenis in het leven van de toekomstige organisator van het gereformeerde protestantisme, vrucht van langdurige onderhandelingen van de kant van Bucer, die hij met een gelukkig gevolg bekroond zag. De tweede gebeurtenis, die grote voldoening moet hebben geschonken aan Bucer, is de opening van de beroemde school, als een bekroning van veelvuldig onverleg. "Ook al zou Bucer zijn leven lang niets goeds gedaan hebben en alleen maar de school in Straatsburg opgericht hebben, dan was dat toch een heerlijk en godvruchtig werk, want zulk een school heb ik mijn leven lang niet gezien", schreef G. Sailer aan de landgraaf van Hessen na een bezoek aan Straatsburg (16), terwijl Johannes Sturm, de eerste rector aan de school Bucer de "Haupturheber und Begründer unserer Schule" genoemd heeft. (17).

Bij dit alles, bij vreugde en teleurstelling, was Bucer de man van de kerk. En zó vooral was het jaar 1538 voor hem van de grootste betekenis. En niet alleen voor hem, maar ook voor zijn medewerkers. "Auss befelch seiner mitarbeiter am wort des Herren in der kirchen zu Strassburg" vervaardigde Bucer zijn geschrift,

waarin hij aandrang op het zo noodzakelijke en heilzame werk van de zielzorg in en door de kerk als zelfstandig lichaam van Christus. (18).

In hetgeen nu volgt wordt eerst een resumé gegeven van de belangrijkste gedachten uit het werk. Daarna wordt getracht een plaatsbepaling te geven binnen het raam van Bucer's gedachten over het wezen van de Kerk. Daarop volgt een uiteenzetting van de omstandigheden in Staatsburg, die hebben geleid tot dit krachtig pleidooi voor een zelfstandige tuchttoefening door de kerk.

1. ENKELE BELANGRIJKE GEDACHTEN UIT BUCER'S GESCHRIFT "VON DER WAREN SEELSORGE UNND DEM RECHTEN HIRTENDIENST".

Voor ons doel is het niet noodzakelijk een overzicht te geven van de totale inhoud van het boek. Enkele belangrijke gegevens worden hier naar voren gebracht, die voldoende zijn om de hoofdstrekking duidelijk te maken. Als zodanig komt in aanmerking wat Bucer schrijft over het wezen van de Kerk, over de ambten in de Kerk over de uitoefening van de kerkelijke tucht, en ten slotte over de verhouding tussen de Kerk en de Overheid.

1. *Het wezen van de Kerk*

Volgens Bucer heerst er een grote onkunde omtrent de vraag wat het wezen van de Kerk is. Die onkunde is te wijten aan hen, die "die Bäpstliche Tyrannei und missbreuch noch treiben". (19) Men meent dat men een Christen is, wanneer men de ceremoniën slechts in acht neemt en wanneer men slechts gedoopt is. Nergens is de onkunde zo groot als bij de paus, de kardinalen en de bisschoppen. Daarbij komt het feit, dat de satan "eben vil secten unnd rotten" verwerkt, om de eenvoudige zielen van de ware gemeenschap met Christus af te trekken, "weil yede rott die Kirch sein wille". (20) Uit de Heilige Schrift wil Bucer laten zien, wat het wezen van de Kerk is, opdat alle vrome Christenen kunnen zien "wie felschlich uns die rottenmeyster beschuldigen, dasz wir ein frucht und wercklosen glauben leren und bei den unseren uff die ware gemeynschafft, unnd underscheydung des leibs Christi unnd Christliche zucht nit tringen". (21) Dikwijls is het bij de secten duidelijk te zien, dat ze "im so wüste unzucht fallen, wie es doch täglich bei den armen sönderlingen ganz grob herfür reüchet". (22) Daarom moet evenwel de leer niet worden getoetst aan iemands leven, maar aan het Woord van God.

Uit dat Woord geeft Bucer dan in het eerste hoofdstuk de volgende definitie: "Die Kirch Christi ist die versammlung und Gemeinde deren die im Christo unserem Herren durch seinen Geist und wort also von der welt versammet und vereinbaret sind das sie ein leib sind und glider durch einander deren iedes sein ampt und werck hat zu gemeiner besserung des gantzen leibs und aller glider". (23) Bucer onderstreept in de toelichting de volgende facetten van dit kerkbegrip:

a. De volkomen gemeenschap, die de Kerk vormt. Het is "die aller volkomneste freundlichste und getreweste bruderschaft ge-

meinschafft unnd einigkeit". (24) Welke gemeenschap is meer één dan deze, waar niemand zichzelf, maar allen Christus zoeken? "Wie dann da niemand mehr etwas anders ist dann Christus"? (25)

- b. De kerk vormt ook een zeer vlijtige gemeenschap. De Christenen hebben "die getrewiste und embsigiste gemeinschafft mit einander". (26) "Wa mehr notdurfft dahin richten sie auch desto mehr alle allen Jren dienst unnd werck das seie in zeitlichem oder geistlichem."
- c. Deze gemeenschap strekt zich ook uit tot de dingen, die tot het tijdelijke leven behoren. "Dann wo die Gemeinden Christi recht bestellet sind und jre haushaltung wie es sich gepuret haben da würt niemand geduldet der nichts nützlichs schaffen unnd anderer arbeit niessen wolte". Bucer probeert hier duidelijk te maken, "das sie ist die aller best vereinigte versammlung und gemeinschafft Item das sie sich dahin erstrecke das die gleubigen und alle erweleten zum Christo dem Herren geführt, und inn dem selbigen also erbawen und versehen werden, das inen weder an leiblichen noch geistlichen gütern etwas abgänge oder mangle, sonder zum vollkommner seligkeit an leib und sele imer mehr angeführt unnd gefürderet werden. Und das sie dis verschaffet, und ausrichtet durch mancherlei dienst und gaben." (27)

Het zijn voor Bucer oude gedachten, die hij hier opnieuw formuleert. In een van zijn eerste in druk verschenen geschriften: "Das ym selbs niemant, sonder anderen leben soll und wie der mensch dahyn kummen mög", een op verzoek van zijn hoorders uitgegeven preek (Augustus 1523) wijst hij reeds op het karakter van "societas christiana", dat de kerk draagt. (28) De Kerk is vanaf het begin van Bucer's theologisch denken voor hem een liefdesgemeenschap geweest.

2. *De ambten in de Kerk.*

Zolang de Christenen in deze wereld zijn is de Christusregering voor hen noodzakelijk. Christus zelf is de koning van zijn Kerk. Hij oefent zijn regiment uit door zichzelf en door zijn Geest. Dat regiment bestaat uit een "stete lere zucht und treiben." (29) Christus oefent zijn regering niet uit op de manier van de wereld, die hij immers verlaten heeft. Maar hij doet het daarom niet minder waarachtig. Daarom kan niemand zich als zijn stadhouder presenteren. Christus is nooit afwezig. Hij regeert zijn kudde door zijn heilig woord. A. Lang heeft terecht opgemerkt, dat hier voor de eerste maal de stelling van de alleenheerschappij van Christus in zijn Kerk als uitgangspunt van alle kerkelijke orde wordt aangegeven. (30) Omdat Christus in de hemel is, oefent Hij zijn heerschappij nu uit door zijn dienaren. "Und derhalben hat jm gefallen sein regiment hut und weide gegen uns die wir noch inn dieser welt sind zu üben mit und durch den dienst seines worts den er durch seine diener und werckzeuge auch eusserlich und befindtlich geprauchet". (31) De dienaren doen dat alles niet uit eigen kracht, maar door de kracht van hun Heer.

Daarom mogen de ambten in de kerk ook niet veracht worden, door hen, die zeggen, dat het alles maar een uiterlijke zaak is, en dat ze voor ons heil niets kunnen uitwerken, omdat Christus ons inwendig moet leren en wassen en reinigen en wederbaren. De waarheid daarentegen zegt, dat de Heere het niet alleen innerlijk, maar ook uiterlijk moet doen. "Alle krafft unnd das gantze werck in disem thun ist Christi unsers lieben Herren. Die diener aber sind seine werckzeuge durch die er dieses sein werck gegen seinen erwehleten ausrichtet und volfüret. (32).

De Heere wil het gehele werk der zaligheid verrichten aan ons door zijn dienaars. Daarom moeten de gelovigen ook niet bij de dienaars blijven staan. Ze moeten aldus spreken: "Ich wille mich halten der ordnung meines Herren, der verordnet seiner Kirchen seine ordenliche diener, durch die wille er mich zu seinem reich sammeln, mir die sünd verzeihen, mich newgeberen, erhalten, lernen, und einfüren ins ewig leben. Die will ich als in selb hören, und ji wort und werck in diesen dienst, wann sie denselbigen nach des Herren einsetzung verrichten nicht als jre wort und werck, sonder als word und werck meines Herren Jesu Christi als sie wahrlich sind, hören unnd uffnemen, so wurt es auch in mir würcken zuden preis des Herren und heil der erwehleten." (33).

De roeping van Christus, waardoor Hij de zijnen tot de kerk trekt is tegelijk een roeping, waardoor hij de zijnen met alle geestelijke en lichamelijke gaven versiert. Daarnaast roept Christus tot het bijzondere ambt. In vroeger tijd waren dat er vele en velerlei. Maar uit Gods woord wordt duidelijk, dat voor de kerk van alle tijden in het bijzonder twee ambten van betekenis zijn. Bucer is van mening (34). "das die gemeine versehung der Kirchen zu allen zeiten, fürnemlich inn den zweien diensten stehet am dienst der seelsorge und am dienst der leiblichen versehung für die dürfftigen".

Over het diakenambt spreekt Bucer hier niet uitvoerig. "Als uns der Herre zu diser zeit sein heiliges wort hat gegeben vollkomner zu erkennen, sind wider in den kirchen gemeine versehunge für die armen vffgericht worden." (35) Bovendien is het voor Bucer zo, dat waar het ambt der zielzorg recht wordt uitgeoefend, "mag klein besondere mangel an disem anderen dienst der leibsorge bescheinen".

Het doel van het herdersambt-in zijn meest brede zin zowel het ambt van dienaar des Woords als van ouderling omvattend-is "die gantze ausspendung götlichen worts" (36) Er moet van hen "ein dafere anzal" zijn, omdat de Heere zijn gaven niet aan een of twee geeft, maar aan velen. Bovendien is het een groot en moeilijk werk, dat ze moeten verrichten. Eén van hen fungeert als voorganger in dit ambt. Zoals er in een stad één of twee burgemeesters zijn, die boven de anderen staan, zo moeten er in de kerk ouderlingen zijn, als voorganger worden aangewezen. Die ambsdragers moeten in de eerste plaats die deugden hebben, waardoor zij zelf en ook de hunnen voorbeelden zijn van heiligheid en tucht. Voorts moeten ze over eigenschappen beschikken, die hen aangenaam maken voor anderen. Niet alsof dat niet ook van de andere Christenen gevraagd zou worden. Maar er is bij de gelovigen nog dikwijls veel gebrek. De zulken

moet men niet verkiezen voor het ambt, "ob man jn wol billich lasst ein gemeinen Christen bleiben". (37) Ook moet men de ouderlingen verkiezen uit alle standen.

Omdat de verkiezing en bevestiging van de dienaren een hoogst belangrijke zaak is, zijn vier zaken noodzakelijk. In de eerste plaats het gebed van de kerken, opdat de Heere te verstaan geve, wie Hij heeft verkoren. In de tweede plaats moeten de kerken ook met de meeste ijver acht slaan op "die anzeig des H. Geists... und sehen wa die sein, die mit der tauglichkeit und dem vermögen begabet sind. die Kirchen Christi rech zu besseren... Dan welchen der Herr den willen unnd das vermögen gibt zu helffen seine Kirchen erbawen, da ist die gemein anzeig des H. Geists, das man soliche in disen dienst welen solle... Also müssen wir auch nicht vff wunderzeichen warten, sonder vff die gemeine anzeig des H. Geists gut acht haben." (38) De verkiezing-dat is de derde zaak, die noodzakelijk vereist is-is te verrichten door "der gantzen Gemein gehell". Maar omdat dit vooral in een grote gemeente moeilijk te verwezenlijken is, "so werden alweg die anderen Eltisten (39) und fürgenger die wal anleiten und weysen und die einsetzung verrichten". Het grote verval in de oude kerk is mede te wijten aan het feit, dat de verkiezing aan de gemeenten ontnomen werd. Het vierde vereiste is, dat de gekozenen met grote ernst en furneme andacht bevestigd moeten worden. Er moet gevraagd worden, of iemand bezwaar heeft. Indien, dit niet het geval is moet er een prediking gehouden worden over de kerkelijke ambten. Daarop gebed, met offeranden en bediening van het H. Avondmaal. Daarna "mit dem hen vff legen in iren dienst, wie vor unnd von dem Herren selb eingesetzt und des heilige Geists, solichen dienst wol zu verrichten, vertröstet und versicheret. (40) Dat er ook ná de reformatie nog zo veel gebrek in de dienst der Kerk is, komt ook voort uit het feit, dat men met de verkiezing en bevestiging van de ouderlingen niet die ernst maakt, die met de zaak overeenkomt. "Der Herr welle uns verleihen, das wir alle dise mengel ein mal recht erkennen unnd mit ernst besseren, wie es uns auch warlich zum höchsten von nöten ist, wöllen wir anders nit dahin komen lassen, das der Herre auch von uns sein reich neme und gebe es einem volck dat frucht bringe." (41).

3. *De uitoefening van de kerkelijke tucht.*

Alles wat de Heere Christus aan zijn schapen in zijn herdersambt beloofd heeft moet aan de uitverkorenen ten deel worden door de dienst van de zielzorgers. Aan de hand van Ezech. 34 : 16 spreekt Bucer over de vijf facetten van alle ambtelijke arbeid, n.l. om hen, die van de kudde vervreemd zijn tot Hem en zijn gemeente te brengen. Om de afgedwaalden terecht te brengen. Om hen, die in de gemeente zijn, maar zwaar gezondigd hebben, te bekeren. Om hen, die in Christus volharden, maar nochtans zwak zijn, te sterken, en ten slotte om hen die in de stal blijven te steunen. Bij de uiteenzetting van deze pastorale bezigheden valt voor Bucer onmiskenbaar het zwaarste accent op de dienst van de boete. Hier ligt het zwaartepunt van het boek. Hier voert Bucer alle argumenten aan, om te over-

tuigen, dat tot het wezen van een welgeordende kerk de handhaving van de kerkelijke tucht behoort. (42).

Bucer spreekt over de tucht in verband met het verbinden en genezen van de gewonde schapen uit de kudde. Zij moet geoefend worden tegenover alle broeders, die gezondigd hebben. "Dann diese artzney nichts anders ist, dan dem der gesunde sein sünde also zu erkennen geben, das er dadurch zu warer erkanntnüss, rewe und leydt der sünde genugsam verursacht vnd bewegt werde, Unnd jn dann also widerum trösten vnd zur hoffnung der gnaden stercken, das er zu warer besserung gantz eifrig vnd lustig werde." (43) De zondaar is echter eerst dan weer gewonnen, wanneer hij zover bewogen is, dat hij zijn zonde belijdt en spreekt: Ik heb gezondigd, ik begeer genade ik wil mij beteren, "ist seiner sünden halb gar erschlagen, vnnnd gedemütiget, aber ach in Christo wider wol getröstet und zu aller besserung gantz begirig vnd hitzig worden." (44).

Maar dit berouw moet niet maar beleden worden, het moet ook bewezen worden. Het is maar niet genoeg, dat men zegt: Ik heb gezondigd, het is mij leed. Dat leedwezen over de zonde moet ook getoond worden. En de kerk mag de zondaren niet eerder tot de dis van het verbond toelaten, voordat "sie der kirchen von irer rewe vnd besserung dapffere vnd satte anzeige gegeben, und getohn hebben, das ist sich bewisen als denen jr sünd warlich leidt waren vnd sich von hertzen zur besserung begeben haben." (45).

Bucer beroept zich op het voorbeeld van Theodosius om duidelijk te maken, dat ook de oude kerk in die zin de tuchtoefende. Hij wijst bovendien op 2 Cor. 8, om te tonen, "dass dise straffe, die er trewet, denen die gesündiget hatten ein ernstes geschefft vnnnd nit ein menschliche ordnung ist." (46). Er is in het oude Testament reeds sprake van vasten en bidden vanwege de zonde. "Das Demütigen und leidt tragen da von der apostel schreibt, ist ein ernstliche castelung des fleisches, ein fasten, klagen, betten und flehen für die sünd." (47).

Wanneer er een ernstige zonde in de gemeente van het Oude Testament was, dan moesten niet alleen de zondaren, die de zonde bedreven hadden zich verootmoedigen, maar dan kwam die eis tot het gehele volk, en met name "die fürsteher, die hirtten und seelsorger". (48).

Wanneer het op de letter aankomt heeft de kerk vandaag niet veel méér dan het Woord van Christus omtrent het binden en ontbinden uit Matt. 18. "Im buchstaben hat man nit mehr dann. Wass die Kirche binde, vnnnd was sünden sie halte, das dasselbige solle bunden uns soliche sünde vergeben sein."

Verder is er de practijk der apostelen, die ook hierin door de Geest van Christus, die de Kerk regeert, gedreven werden.

Dat men de mensen een tijdlang moet beproeven voordat men ze toelaat tot de dis van het verbond en hen zo weer in de volle gemeenschap der kerk opneemt, leert men zelfs door het licht der natuur (49): "Vnd würdt nieman gleich vergeben, wann er schon von der ubertretung abstoht, vnnnd spricht es sei jm leidt, Dann mit

solcher straff, züchtigung vnd buss gewinnen die leut eine rechte schewe onrecht zuthun."

De boete is een middel om te meer een afschrik van de zonde te krijgen. Men moet "mit grossem schrecken vnd forcht mit ernstlichem demütigen und casteyen mit fasten, betten, weinen vnd flehen mit höchstem eifer sich in Gottes gefallen zu richten in leiden, meiden, düden vnd tragen; thun und lassen aller deren dingen in denen man hoffen mag Gott ein gefallen zu thun." (50).

Zo gezien en gehanteerd is de tucht "ein notwendige heilsame und gewaltige artznei wider die sünden und das einige recht verbinden vnd heylen der ergeren schäden vnd wunden an den schaffen Christi... (51)

Daarom zijn allen, die rechte zielzorgers willen zijn schuldig om dit medicijn van tijdelijke straf en boete der zonden in de kerken weer in te voeren, en zo de sleutelen van het hemelrijk weer te gaan gebruiken.

Bij geringere zonden waarin alle gelovigen dagelijks vallen moeten de zielzorgers aandringen op persoonlijke boete. Waar de kerken recht geordend zijn, mogen de zielzorgers bij grotere zonden niet stilblijven. Haat, nijd, toorn, godslastering, grove ongehoorzaamheid, lasteren van de overheid en verachten van de godsdienstoefeningen moeten niet zo maar vergeven worden. Er moet blijkbaar berouw geeist worden. Dán alleen zijn de herders ware dienaren van Christus.

Nog heviger misdrijven zijn er, die nog zwaarder ernst en ijver in de straf en boete eisen, "als wolbedachte verleügnung des glaubens, annemung falsches gotsdiensts, bedachte freuele gotslesterung, wissentliche verführung durch falsche leer, mordt, ehbruch, falsche gericht, falsche zeügnüss und dergleichen." Zolang de kerk "in rechter regierung gestanden" heeft, heeft ze deze zonden ook met langer en strenger tucht gestraft.

De boete kan echter ook verkeerd worden opgelegd. Men moet niet té streng zijn. Dan keert men zich van de kerk af en heeft men alles verloren. "Dann je weger eins schwache buss vnd besserung dann keine." (52) Men moet ook niet alleen letten op uiterlijke boete zonder innerlijke verbreking. Dat was de roomse practijk, waarbij de bisschoppen meer wereldlijke vorsten waren, dan zielzorgers. Daardoor werd de boete meer "ein gepreng dann artznei der seelen." (53) De boete moet niet naar algmene regels worden opgelegd, maar naar individuele omstandigheden. Een derde fout, waarin men ten aanzien van de boetepactijk kan vervallen is, dat men de boete zo streng maakt, dat de zondaren tot vertwijfeling komen. "Auss dem glauben an Christus muss die ware buss entstohn, darumb muss auch die hoffnung der gnaden niet fallen... nicht das man versage." (54)

Op verschillende tegenwerpingen gaat Bucer zorgvuldig in.

Om te beginnen ontzenuwt hij de opmerking, dat waar de zonde beleden wordt, ze ook zonder meer vergeven wordt. Hij antwoordt: "Es ist die buss nie ein genugthun für die vergangen sünd zonder ein artznei wider die gegenwürtigen und Künfftigen. Dann sie die

ubrigen lüste vn begirde der sünden ausspurgieren vnd reinigen solle vnnd dadurch vor künfftigen ubertretten bewaren.” (55).

De tweede tegenwerping, die men maakt, is dat men op deze wijze aan de berouwhebbenden het middel tot vertroosting, het Heilig Avondmaal, onthoudt. Bucer antwoordt, dat de zondaren zo lang van het Heilig Avondmaal afgehouden moeten worden, tot ze hun berouw in ware ootmoed bewezen hebben. Het is een groot kwaad zondaren tot het Heilig Avondmal toe te laten “deren sünd bekant, vnd buss vnbekant ist”. (56) De antichrist heeft voor ettelijke eeuwen de ware boete uit de kerk weggenomen: “So wir vns aber der Euangelischen reformation annemen, müsten wir understohn, sie wider vffzubringen unnd nicht durch das H. Nachtmal, noch sunst den leüten friden geben vnd versprechen, die vm jrer onbussfertigkeit willen keinen friden mögen haben.” (57)

Wanneer men daartegen zou willen opmerken, dat door de misbruiken van de pauselijke dienaren de mensen zo onzeggelijk zijn geworden, dat men de tucht niet kan invoeren, zonder de gewonde schapen te meer van de kudde af te schrikken, antwoordt Bucer eenvoudig, dat het hier gaat om een bevel des Heeren. “Wo dann des Herren befehl vnd gebott ist, da selbs ist auch sein geyst vnd hilff, alles auch durch sein hilff möglich vnd besserlich”. (58) Wanneer we eenvoudig de bevelen, die de Heere geeft niet opvolgen, moeten we het gebrek niet toeschrijven aan de verwoesting door de pauselijke heerschappij, maar aan ons ongelooft. “Wir müssen vns eyn mal entschliessen ob wir doch auch wöllen Christen sein.” (59)

Ook moet men niet argumenteren met de grote massa Christenen, die het rationeel werken van de tucht onmogelijk zou maken. Wanneer de Heilige Geest werkt, dan wordt zijn werk niet verhinderd door het feit, dat er veel christene zijn, en ook niet doordat velen in alle standen christen willen zijn, die het echter in waarheid niet zijn. Het Evangelie is altijd vruchtbaar geweest. “Derhalben vns warlich die menge der leute nit entschuldigen würt das wis solche ordnung vnnd zucht Christi so heylsame artznei der verwundten schafen des Herrn möchten mit gutem gewissen also ligen lassen.” (60)

Vraagt men, waar men geschikte ouderlingen, en zielzorgers zal vinden, dan is het antwoord: “Sind bey vns der Christen yetzt vil, so würt man auch vil haben die zu solchem dienst der seelartznei tauglich sein mögen”. (61)

Een zeer veel geuite vrees neemt Bucer tenslotte ook nog weg, wanneer hij zegt, dat uit deze kerkelijke tucht niet de roomse tyrannie is ontstaan. Men meent: “auss disen Kirchengenueß vnnd buss sei die Päpstliche gewaltsame tyrannie erwachsen”. (62) De oorzaak van het verval in de kerk ligt niet in het ontstaan en gebruik van de kerkelijke tucht, integendeel, het verval van de tucht was oorzaak van het verval in de kerk. Dat moeten zij bedenken, die vrezen, “die neuen pfaffen wöllen jre herren werden wie die alten”. (63)

Met opzet heeft Bucer zich zo breedvoerig bezig gehouden met de uiteenzetting van de kerkelijke tucht (“in dem wir eben lang gestanden sind” (64)), omdat hij van mening was, “wie wenig noch

sind die von Christlicher zucht vnnd buss der sünden eyne rechten verstandt haben." (65)

Nog één bezwaar wordt door Bucer genoemd, en weerlegd. Het laat ons zijn gedachten zien over de verhouding van overheid en kerk.

4. *De verhouding tussen Kerk en Overheid.*

Niet voor niets heeft Bucer zijn boek opgedragen niet alleen aan de seelsorger maar ook en vooral aan de overheden van Straatsburg. Het hangt samen niet alleen met de opzet van zijn geschrift, maar met zijn kijk op de verhouding tussen de Kerk en de Overheid.

Men hoorde het bezwaar tegen de invoering van de kerkelijke tucht verdedigen met een beroep op de aanwezigheid van een Christelijke Overheid. Maar dat beroep gaat niet op, omdat de taak van de overheid die van de kerk niet overbodig maakt. De Overheden en de zielzorgers staan voor Bucer op één vlak, "als dann seind seine vnderhirten bede der Obren vnd die Seelsorger." (66) Beide staan ze onder de grote Herder der schapen, Jezus Christus. Daarom moet er ook een wederzijdse waardering en respect zijn. Wanneer de bisschoppen de overheden op hun taak en plicht, en omgekeerd de overheden de bisschoppen op de hunnen gewezen hadden, dan zou het verderf in de Kerk niet zo hand over hand toegenomen zijn. (67)

De Overheid heeft de taak tot Reformatie der Kerk. Ontrouwe dienaren moeten "mit geschëfft jrer Christlichen Oberen vnnd gehelle aller schäfflein Christi" worden afgezet. (68) Die taak komt de overheid toe, "weil die obren vnd gewaltigen vom Herren zu den Obristen hyrten seiner schäfflin vff erden gesetzt sind (dann er inen alle seelen vnderthon sein wille) . . . Nicht das eben sie selb predigen, das wordt, sacrament, vnd zucht der Kirchen ausspenden vnd verrichten sollen dann dises ist ein besonderer dienst vnd ampt in der Kirchen . . . Aber weil die Obren uber alle menschen den höchsten gewalt haben vnd sollen derhalb vor allen anderen versehen dz iederman recht vnd wol lebe und ein jeder seine dienst wol auswarte". (69)

Het misbruik, dat door de antichrist wordt gemaakt van het overheidsambt heft het goede gebruik niet op. "Dann das solche gewaltsame vorm widerchristen zur gotloskeit missbraucht wurd, benimmt jr nicht das sei nicht an jr selb ein gut werck vnd gabe Gottes seie/zum reich Christi recht zu geprauchen." (70) Het komt er daarom op aan niemand in de Overheid te verkiezen, "der nit aller dingen der Kirche Gemeinschaft halte." (71)

De taak van de Overheid ligt dus niet maar in het algemeen vlak. Integendeel, zij heeft de hoge roeping de mensen te brengen tot de ware dienst van Christus. "Dann ie der obren ampt denen Gott alle seelen vnderworffen hat ist das alle seelen recht vnd wol leben vnd Christo unserem Herren dem der Vatter allen gwalt gegeben im hymel vnd erden recht geschaffen vnd geflissen in allen dingen dienen". (72)

In die kwaliteit heeft de Overheid toe te zien, dat de ambtsdraggers hun werk goed verrichten. Ze moeten "versehen das die be-

sonderen seelärtztet und alle Christen ir ampt... trewlich vnd fruchtbar aussrichten". (73) Wanneer de Overheid dat doet, is er geen gevaar voor een nieuwe tyrannie: "Wann dann die obren dem selbigen von hertzen zu leben begeren/werden sie bald erkennen/ob die Eltisten der Kirchen inn der zucht den Dienst Christi, oder iren mutwillen üben wöllen." Wanneer dit laatste het geval is, dan moet de Overheid ingrijpen en de seelsorger straffen. (74)

Echter niet alleen ten aanzien van de ambtsdragers heeft de Overheid een toeziend oog te hebben, ook wanneer het gaat om de schapen der kudde. De Overheid heeft te zorgen dat de mensen althans de uiterlijke prediking horen. Bucer beroept zich hier op het voorbeeld van de koningen uit Israëel, en de vrome Keizers. En hij wijst op de opvattingen van "der fromme Bisschoff vnnd getrewe seelsorger S. Augustin" ten aanzien van het "dwing ze om in te gaan". Men kan weliswaar niemand tot het geloof brengen door uiterlijke macht. Maar men mag ook niet toelaten "der under den Christen Christo geporen vnd geteuffet ist das er die lere seines Christi nit hören vnd jr offetlich entgegen leben sie letteren vnd anderen erleiden wolte" (75) "Die Obren sollen in den jren dienst leisten mit fleissigem abtreiben falscher lere vnd aller anreizung zum argen Vnnd mit ernstlichem anhalten die vnderweisung Christi vonn den Seelsorgeren zu vernemen unnd sich zur gemeind Christi wider zu thun." (76)

Toch blijft er een groot verschil tussen de macht van de Overheid en die van de Kerk. Ook daar waar de Overheid buigt voor het Woord van God blijft de geestelijke macht van de Kerk in stand. Er blijft dus geen gering onderscheid. "Die obren haben den höchstsen leiplichen gewalt uber alle seelen durch den sie versehen vnnd verschaffen sollen mit lere, zucht, gesetzen, allerley anreytzungen und straffen das bei denen so sie regieren yderman darzu diene vnd helffe das die gantze gemeyn vnd alle die in der gemeyn sind vnd deren angehören, wol vnd seliglich leben vnd sie niemand daran hindere oder verletze weder von innen noch von aussen". Zoals echter de Overheid zelf niet onderwijst, maar het alles laat doen, zo "verordnenen die rechten obern auch ob allen vnd mit höchsten fleiss besondere leut zu der religion die die leut die gottseligkeit leren durch die alleyn alles guts kommet vnd erhalten würt." (77) Naast de tucht van de Overheid is de vaderlijke tucht en straf van de ouderlingen op zijn plaats, en die tucht moet getrouw geoeffend worden door het Woord van Christus en door de macht van de Heilige Geest, opdat men bij de kinderen Gods, wanneer ze gezondigd hebben oprecht berouw en blijvende bekering uit het geloof in Christus zou verwekken. Alleen door het evangelie en door de geestelijke dienst der kerken wordt gelovig berouw gewerkt. De tucht in de gemeente wordt geoeffend uit naam en in plaats van Christus, naar het bevel van Christus aan zijn kerk over het binden en ontbinden. Christus heeft nooit gezegd, dat dit zou moeten ophouden, wanneer de Overheid Christelijk is geworden. De geestelijke tucht raakt meer de nauwe stem van het geweten. Ze wordt geoeffend krachtens een eigen bevel van Christus. Ze heeft zo ook haar

eigen geestelijke vrucht. (78) "Vnnd wiewol die obren die obersten hirtten sind vnd jre regierung alle dahin gerichtet sein solle das jre vnderthon Christlich leben vnd dazu von allen diensten inn der gemeyn nach dem eyn yeder sein ampt vnd geruff hat gefordret werden Dann Christlich leben ist alleyn wol vnd seliglich leben. So sollen doch die seelsorger hiezu besonders dienen mit dem wort Christi vnd geystlichem gewalt der Kirchen weil sie hiezu besonders verordnet vnd den geystlichen befehl der himlischen schlüssel empfangen haben." (79)

Tenslotte wijst Bucer er op, dat de Christelijke Overheden de oude keizerlijke edicten weer in ere dienen te herstellen, "und sie auch durch das burgerlich ausschliessen vnd meiden das die oberheyt verschaffen würt zur besserung anhalten". (80)

Tot zover in het kort Bucer's gedachten over de verhouding tussen de Overheid en de Kerk. Hun ambt is gelijk: de mensen voeren tot Christus Maar kerk en staat hebben bij die ambtsvervulling elk-ander nodig. De Christelijke staat kan niet bestaan zonder de Christelijke Kerk. Het omgekeerde geldt evenzeer. Boven beide staat als de Opperherder de Heere Jezus Christus. Zijn Woord verkondigt de Kerk. De vraag in hoeverre dat een prioriteit van de Kerk ten aanzien van de Overheid impliceert kunnen we laten rusten, hoewel we niet twijfelen, of Bucer heeft die vraag zonder meer bevestigend beantwoord. (81)

II. DE PLAATS VAN "VON DER WAREN SEELSORGE UND DEM RECHTEN HIRTENDIENST" BINNEN HET RAAM VAN BUCER'S KERKBEGRIIP.

Uit het voorgaande kan ons in grote lijnen duidelijk geworden zijn hoe Bucer zich de Kerk dacht. Primair is voor hem de gemeenschapsgedachte. De gelovigen hebben werkelijke gemeenschap met Christus, als gelovigen, d.w.z., zij oefenen de gemeenschap met Christus rechtstreeks. Christus werkt in zijn leden en oefent heerschappij over hen. Tegelijk echter hebben de gelovigen gemeenschap met elkander. En dat is ook een zeer werkelijke gemeenschap, die zich uit in zorg voor elkanders geestelijk en lichamelijk welzijn. In die gemeenschap functioneert het ambt. Dat ambt wordt geestelijk opgevat. Het wordt meer gezien van Christus uit, dan vanuit de gemeente. (82)

Christus heeft in de gemeente zijn geordende vertegenwoordigers. Door het accent op de heiliging wordt daarbij de gemeente gezien niet alleen als liefdesgemeenschap, maar ook als "Heiligingsanstalt". Daarbij komt het ambt van de zielzorger in een nauw verband te staan met de tucht. Naast de dienst van Woord en Sacrament wordt de boetediscipline een wezenlijke krakeristiek voor de ambtsbeschouwing van Bucer. Het zelfstandig kerkelijk en geestelijk karakter van de tucht wordt daarbij naast en tegenover de overheidsmaatregelen vastgehouden. De kerkelijke tucht is een genademiddel, een "seelärtznei", dat niet dan tot grote schade veronachtzaamd kan worden, en dat noodzakelijk blijft, ook al is de Overheid als Christelijke Overheid geneigd om de zondaren te straffen. De roeping van de

staat wordt op een theocratische manier ondergeschikt gemaakt aan de roeping van de Kerk. (83) Om de Overheid van Straatsburg van het laatste te doordringen schreef Bucer zijn boek.

Drieërlei controvers heeft zijn stempel gezet op de ontwikkeling naar dit duidelijk omliggende Kerkbegrip: de controvers met Rome; die met de Anabaptisten; en zij het in andere mate, de tegenstellingen van de Avondmaalsstrijd.

1. *De controvers met Rome.*

O. Ritschl schrijft, dat voor Bucer de gehele Theologie een louter kerkelijke aangelegenheid was, en hij citeert daarbij een woord van Hundeshagen, waarin deze het verschil tussen de Lutherse en Gereformeerde dogmatiek aldus aangeeft: "Die Dogmatik ist bei den Reformierten nur ein locus in der Kirche bei den Lutheranern umgekehrt die Kirche nur ein locus in der Dogmatik." Volgens Ritschl is dit oordeel reeds van toepassing op Bucer. (84) Inderdaad staat bij al Bucer's denken de Kerk centraal. Dat is geen wonder, wanneer we zien welke belangrijke positie hij bekleed heeft bij de vormgeving van het kerkelijke leven in Straatsburg. Vanaf het ogenblik dat hij als vluchteling de stad binnenkomt (midden mei 1523) tot op het ogenblik, waarop officieel de mis in Straatsburg wordt afgeschaft (20 febr. 1529) neemt zijn invloed steeds toe. Ze komt tot haar hoogtepunt in de jaren rondom de synode van 1533.

In die dagen is het de verrassing van het nieuw ontdekte evangelie die alle werkzaamheden van Bucer stuwkracht verleent. "Nennen uns deshalb dyener des worts Gottes, dyener Jhesu Christi und seiner Kirchen, und das aber von gnaden wegen Gottes und seiner berüffung". (85)

Bucer weet, dat hij hiermee staat in de lijn van het nieuwe werk der Reformatie. Hij werpt de naam "Lutheraan" niet van zich af. "Der Lterischen faction beschemen wir uns nit. Dann wir verston, das du meynest die, so der leer anhenging seind, die M. Luther bisshär in seinen schrifftten gelert hat... So versteh ich Lutherisch faction für das Christlich heüfflin der erwölten, die als rechte schäfflein Christi allein sein, irs einigen hyrtens, stymm hören wollen". (86) Het sola scriptura klinkt hier duidelijk door. Het Roomse kerkbegrip wordt door Bucer afgewezen, omdat er voor de totale gehoorzaamheid aan de Schrift alleen niet voldoende plaats overblijft. Het Woord staat boven de Kerk. Het fundeert de Kerk. "Unsers hyrtens stymm hören wir. Wer die nit bringt, ist ein dieb und möder und kein Kirch noch christlich Concilium und Vätter." (87) Darumb: ad scripturas, zur schrifft, zur schrifft, Treger. Wann du möchtest sagen, wir hörten die schrifft nit, so hättestu gewonnen. Vätter mögen yrren, Concilien mögen falsch sein, das dus die kirch wilt machen, mag des teüffels synagog sein, die schrifft aber müssz Gottes wort sein. So wir die hören, so hören wir auch die wore Kirch". (88)

Deze Kerk heeft Christus lief. Maar ze is nog "im werden begriffen": "Diss alles ist aber noch im thun; es ist noch nit geschehen, nyemant ist uff erden on sünd, so ist ye die kirch nichts dann frumm geläubige leüt oder... alle geteüften." Toch kan men de

kerk kennen. Niet aan uiterlijke dingen. Ook niet aan de grote massa. Ook niet aan ouderdom: "Sagstu, ir hābent die alten brieff man hāb ob tausent jaren also glaubt, so zeyg ich dir die schrift und sage, die sey der recht alt brieff, mit der beweiss ich, dass alle gottseligen, wie wir predigen, vor zwey, drey tausent jaren, ja von anfang der welt hār geglaubt haben." (89) Door het Woord is de Kerk geboren, niet door het Woord van de uiterlijke prediking alleen, of van De Schrift alleen, "sonder durch das lebendig wort, das Gott ins herzt redet. Das lautet aber nit anders, dann diss ausswendig, ja, ist eben ein wort, allein, das es Gott im hertzen hat lebendig gemacht, das es nit allein im buch, uff der zungen, in oren mer ist, sonder es lebt im hertzen." (90)

Hier raakt Bucer aan vragen, die bij hem van grote betekenis werden, en die hem een eigen plaats deden innemen naast Luther en Zwingli. Daardoor komt er een subjektief element in zijn kerkbegrip, waardoor hij vooral in die eerste jaren een tamelijk grote verwantschap met enige grondgedachten van de dopers vertoont. (91) De laatste autoriteit ligt voor Rome in die Kerk. Het bezwaar tegen Rome is "dus der kirchen gewalt und spruch, dieselbigen principia und obrest ursachen oder grundt seye. Also wann man dich frag, warumb glaubstu, das Christus wor Gott und mensch sey? Und du sagest, das Evangelion weiset es also auss; so man dich dann weiter fragt, warumb glaubstu, das das Evangeiion wor sey. Dan müwestu antworten: Die Kirch hat es als wor angenommen. Und do meynt er, müssz es dann bleiben, dann die Kirch künde nit yrren." (92).

Voor Bucer ligt de zaak echter anders. Het laatste gezag, de laatste grond voor het geloof ligt niet in de kerk, maar in het Woord Gods zelf. Waarom geloof ik, dat Christus waarachtig God en mens is? Niet omdat de Kerk het zegt. Want dan zouden alle Turken en Heidenen het wel geloven, maar alleen omdat het Gods Woord is. "Und so du yn fragest: Wohār weysst du das? So spricht er: Gott hat mich begnadet uns durch sein geist mir solchs geopenbaret . . . Fragstu yn dan weyter: wer will dir sagen, ob es Gottes Schriftt oder menschen schriftt sey? So antwort er: Der geist, der tröster, der uns nach der verheüssung Christi leydet yn alle worheit, der sagt mirs. Dann Johan. vi (45) stot: Sye seind alle von Gott gelert. Also findt es sich, das der letst spruch in sachen des glaubens ist des heyiligen geistes in eins yeden gläubigen hertzen." (93)

Bij Rome ziet Bucer een cirkelredenering. Hij wijst er op. "das ir ding ein stāter umbkreyss ist . . . Bey uns ist aber kein solcher cirkel. Haltet uns yemant in nammender kirchen etwas für zu glauben, so sehen wir duch den geist Gottes und sein wort, das in der schrift gefasset ist, ob es Gotts wort sey oder nitt." (94) Zo vinden we bij Bucer in zijn controvers met Rome twee beginselen, die leiding geven aan zijn gedachten over de Kerk. Het Schriftbeginsel. Dat is beslissend. Enige regel van heel het kerkelijk leven is de Schrift. Ten diepste gezien is de Schrift alleen de "Grund und Ursach der neüwerungen", die men in Straatsburg had verwerkelijkt. Dat Schriftbeginsel is steeds klaarder naar voren gekomen in de ontwikkelingsgang van Bucers Kerkbegrip.

Maar naast dat Schriftbeginsel staat het beginsel van de alleenwerkzaamheid van de Heilige Geest. Uiteindelijk is het de Heilige Geest, die in het hart van ieder gelovige overtuigt en beweegt. A. Lang heeft in zijn studie over de Evangeliecommentaar van Martin Bucer gewezen op de betekenis van de leer van Gods alleenwerkzaamheid voor het Kerkbegrip. "Hier wird also mit dem subjektiven Kirchenbegriff: ecclesianumerus electorum, auf entsiedenste Ernst gemacht." (95) Tegenover Rome legt Bucer sterk de nadruk op de gave van de Heilige Geest. "Die Gabe des Geistes wird also zu dem Organ einer ganz speziellen Leitung der Glaubigen durch Gott. Darin liegt für jeden einzelnen der religiöse Wert des schroffen Gegensatzes zwischen Ausserem und Innerem, zwischen Geist und Fleisch: der Christ soll ganz frei werden von allen Mitteldingen und relativen Grössen; bis ins Kleinste soll er sich von dem Höchten allein bestimmt wissen." (96) A. Lang spreekt hier van een "zum Teil enthusiastische Betonung des Geistes und seiner Wirkungen". (97) Het is de strijd met de dopersen geweest, die Bucer er voor bewaarde, dat deze twee beginselen uit elkander zouden groeien.

Stond in de strijd met de oude kerkvormen de gemeenschapsgedachte, in mystieke zin opgevat voorop, door de controvers met de anabaptisten en door de toenadering tot de Wittenbergers in de Avondmaalsstrijd komt het facet van de Kerk als heilsinstituut op de voorgrond.

Daarmee scheen een breuk op te treden met de vroegere beschouwingen. Bucer heeft echter de eenheid van zijn gedachten weten te bewaren, door het werk van de Heilige Geest te laten werken in en door de Kerk en haar ambten. "Eben durch diese enge Verknüpfung des Prinzips des Geistes und der Allwirksamkeit Gottes mit der Idee der Kirche wird aber die Heilsmittlerschaft der Kirche erst recht auf den Gipfel gehoben." (98)

2. De controvers met de Anabaptisten.

Door de tegenstelling met de verschillende vertegenwoordigers van de doperse beweging is Bucer er voor bewaard, dat zijn kerkbegrip verspiritualiseerd is. Het is voor hem niet gemakkelijk geweest om zich tegen de dopersen af te zetten, omdat hij in het begin, zoals we gezien hebben zelf het hoofdaccent in het kerkbegrip plaatste op de betekenis van het inwendige werk van de Heilige Geest. Toch heeft door deze controvers het kerkbegrip van Bucer een institutioneel karakter gekregen, dat het wellicht zonder dit niet gehad zou hebben, en kon Bucer schrijven, dat het ons duidelijk moet zijn, "wile schedlich und verderblich die leute sind die solchen dienst der Kirchen leren ring achten als ein eüsserlich thun das zu unserem heil nichts besonders würcke unnd on das man wol Christen sein, und die gaben Gottes empfahe möge. Es mus doch der Herre (sagen sie) inwendig die seinen leren, weschen, reinigen, newgeperen speisen vnd stercken vnd inn allen guten fortführen." (99).

Straatsburg was een toevluchtsoord voor allerlei vertegenwoordigers van de radicale linkervleugel van de Reformatie, "That temporary haven for independent thinkers during this time" (100)

Moeilijk is het, om in de veelkleurige beweging eenheid te ontdekken. Sebastian Franck oordeelt reeds: "Sie fingen an, ... so vil leer zu treyben, wiewil sie vorsther hetten." (101) Oudere en nieuwere onderzoekers zijn het er echter over eens, dat de eenheid van de doperse beweging voornamelijk te zoeken is in het kerkbegrip. F. Heyer oordeelt in zijn studie over het kerkbegrip der dopersen: "Das innerste Wesen des Schwärmertums des 16. Jahrhunderts liegt im Kirchenbegriff begründet" (102) F. H. Littel noemt een reeks uitspraken, die dit bevestigen. In zijn studie over "Der täuferische Kirchenbegriff" (103) vermeldt hij als oordeel van R. J. Smithson: "Das eigentliche Problem zwischen den Täufern und den übrigen Reformatoren war die Frage nach der Gestalt der Kirche, die die alte Kirche ersetzen sollte" (104) H. Grimm schreef (1954): "Grebels Begriff einer Freikirche? die von solchen gebildet wird, die im Widerspruch zur Volkskirche oder der einbegriffenen Staatskirche der Katholiken und Protestanten aus freien Stücken ihren Glauben sich verpflichten und ihres Glaubens leben, bildete das Herzstück des Täuferiums." (105) Men spreekt zelfs van een "ecclesiocentrisch denken", waarin heel het doperse denken getypeerd kan worden. (106)

Wanneer we nu de vraag stellen in welke opzichten het kerkbegrip van Bucer zich gevormd heeft in tegenstelling tot dat van de dopersen, kunnen we wijzen op de waardering van de ambten, op de betekenis van de tucht, en op de verhouding tot de overheid.

a. God werkt onmiddellijk op de ziel in, door middel van nieuwe openbaringen.

Met deze grondregel wordt de betekenis van het ambt volkomen ondergraven. Hans Denck, een van de eerste wederdopers, met wie Bucer in aanraking kwam, huldigde de volgende stellingen: "Wer den gayst nit hatt und in der schrift zu finden sich vermisst, der sucht lecht uns findt finsternuss . . . Wer die warhait in der warhait hatt, der kan sy on alle schrift berechen. Aber er nympt sy die schrift doch nit an, sy sey im dann zuvor durch die salbung des gaysts aussgelegt." (107) Dat dit spiritualisme tot individualisme leidt, is duidelijk. Het heeft ook zijn invloed op die opvatting van het ambt. In de kringen van de dopersen wordt de ambtsdrager vereenzelvigd met de eschatologische leider. De gemeenten wachten, dat zulk een leider opstaat en zijn werk doet. Het volle accent valt daarbij op de charismatische persoonlijkheid van de ambtsdrager. Niet maar het objectief gebrachte Woord is van betekenis, maar de persoon van de ambtsdrager. Vandaar dat de dopersen onmiddellijk gereed waren met allerlei critiek op de persoon van de reformatoren. Het onderscheid tussen persoon en ambt wordt zo goed als opgeheven. Hier zet de critiek in op de persoonlijke heilsstaat van de ambtsdragers. In verband daarmee wordt hoog opgegeven van de "eenvoudigheid van Christus" waartoe men bekeerd moet worden. Schwendfeld uit zijn critiek op de predikanten aldus "sie haben ein Historischen Christus, ann denen sie sich mit einem vernunftglauben werffen" (108) Opmerkelijk groot is het aantal gewone

handwerkslieden, dat in Straatsburg door de magistraat wordt verhoord op verdenking van doperse neigingen. Deze voelen zich persoonlijk geroepen. Alle beroeping door een aardse instantie wordt bij voorbaat met wantrouwen begroet. De innerlijke roeping tot het ambt is het belangrijkste.

Het zijn deze beschouwingen, die Bucer er toe brachten in zijn eigen opvattingen ten aanzien van het ambt de accenten anders te zetten. Tegenover de doperse eis naar "rudes et laicos" in de plaats van opgeleide predikanten stelt Bucer dat de Heilige Geest gebruik maakt van de eruditie der vromen. Vandaar zijn ijver voor het onderwijs in Straatsburg. Vandaar ook zijn nauwgezet onderzoek naar de bekwaamheden der predikers, zoals hij die later in "De Regno Christi" zou uiteenzetten. Ten diepste schuilt achter dit alles een totaal andere waardering van de natuur. Opmerkelijk is het, dat Bucer in een van zijn laatste geschriften over het ambt (109) er op wijst, dat Christus de natuur van de mens niet verandert, maar herstelt en heiligt. Alle nadruk valt op het ambt van de ambtsdrager, en niet op zijn persoon, terwijl het Woord van de ambtsdrager alleen betekenis krijgt, als middel van Gods genade. Door de controversen met de Anabaptisten kwam in Bucer's ambtsbegrip die ruimte, die in de Avondmaalsstrijd het ambt hoe langer hoe meer zou gaan waarderen als genademiddel.

b. *De betekenis van de kerkelijke tucht* kwam voor Bucer vast te staan in zijn strijd met de dopersen. "Wo keine Zucht und Bann ist, ist auch keine Gemein." Dat heeft Bucer de dopersen rondweg toegegeven. (110) Eén van de hoofdbezwaren der Dopersen tegen de Reformatoren was dit, dat zij niet radikaal genoeg waren en niet ver genoeg gingen. "Der Corpus Christianum wurde reformiert, aber beibehalten." (111) Daar zat de grondfout. De Reformatie ging lang niet ver genoeg. Men moest terug naar de apostolische kerk. In heel de doperse beweging werd in een gemeenschappelijke interpretatie van de kerkgeschiedenis de apostolische kerk zonder meer als voorbeeld gesteld. Daarna kwam het verval, dat gelegitimeerd werd toen tijdens Constantijn hiërarchie en gedoopt heidendom samengingen. De gemeente verwereldlijkte, en de genade werd gemassificeerd. Daartegen komt het protest van de dopersen.

In heel veel van dat protest ging Bucer mee. Ook voor hem is de apostolische tijd een tijd van glorie voor de kerk met normerend gezag. Ook voor hem ligt het verval in de opkomende hiërarchie. Maar het grote verschil met de dopersen ligt hierin, dat hij de tijd van de Christelijke keizers anders waardeert. Herhaaldelijk wijst hij de overheid er op, dat ze moet doen wat de vroegere keizers in hun edicten hebben voorgeschreven. Voor Bucer is het Corpus Christianum niet zonder meer verwerpelijk. Duidelijk blijkt dat uit zijn spreken over en zijn ijver voor een Christelijke stad Straatsburg en zijn hanteren van het begrip "gemein nutz". (112) Dat ideaal laat hem niet los. Doelbewust werkt hij daar naar toe.

Toch wil hij ook de gemeente zien als een gemeente waar de heiligheid van het leven gezocht wordt. Het is een van de grondge-

dachten over de genade Gods, dat ze leert voor de Heere te leven. Zo komt hij tot het gebruik van de tucht. Maar zo groeit Bucer ook langzamerhand naar de idee van de confirmatie, waarvoor hij de waarheid van de doperse eis tot heiliging van het leven kon verbinden met een vasthouden van de gemeente, die ook bij de doop de kinderen er bij rekent. Bucer's ijveren voor de kinderdoop — hoe wel het in zijn vroegere jaren een onverschillige zaak voor hem was — komt voort uit een waarden van het natuurlijke bestand van de gemeente. (113)

c. Bucer spitste zich de tegenstelling met de dopersen toe op het verschil in waardering van de Overheid. Veel disputen werden daaraan gewijd. Op de bekende synode van 1533 werden er lange besprekingen over gehouden. De dopersen maakten een scherpe tegenstelling tussen de Overheid en de Kerk. Naar hun beschouwing heeft de staat slechts een menselijk hoofd, terwijl Christus het Hoofd van de Kerk is. De staat sluit alle mensen in, bozen en goeden, maar de gemeente bestaat alleen uit wedergeborenen, uit ware gelovigen, die als zodanig duidelijk te herkennen zijn. Bovendien vreezen de dopersen uiterlijk dwang. In een geloofsbelijdenis van Pilgram Marbeck (Dec. 1531) heet het van het rijk van Christus: "Hie ist kain zwanng, sonder ain freywilliger geist in Chrissto Jhesu vnnserm herrn: wer nicht will der pleib taussen; wer da will, der Komm vnd trinkh vergebenss vnd sonst. Aller eusserlicher gwallt mag im reich Chrissti nicht herschen, nutzen noch regieren." Bucer antwoordt daarop: "Der kindertauff zwinget niemand. So man dan auch gotteslesterung straffet vnnd abschaffet, würt darumb auch noch nieman in die kirch gezwungenn. Das reich Christi seind die gleübigen welche, dieweil sie inn diesem leib seind, müssen eüserlich ordnung vnnd regiment habenn. Aber die herschung ist allein Christi, des diener seind alle, die der gemein ordnung vnnd regiment bed durch wort vnnd schwert halten." Voor Bucer staan Kerk en Staat dus beide gelijk onder de ene heerschappij van Christus. (114).

Zo is in de controvers met de Anabaptisten duidelijkheid gekomen in Bucer's kerkbegrip ten aanzien van de gemeente als tuchtgemeente, ten aanzien van die ambten, als noodzakelijk tegenover allerlei geestelijk individualisme, en ten aanzien van de plaats van de overheid, als dienares van Christus tot heil van de gemeente.

3. *De betekenis van de tegenstellingen in de Avondmaalsstrijd voor Bucer's Kerkbegrip.*

Het is niet noodzaakelijk heel het verloop van de Avondmaalsstrijd te tekenen. Voldoende is't, te wijzen op de verandering, die Bucer's positie onderging, en die van grote betekenis zou worden voor zijn ambtsopvatting. Dat Bucer in de strijd met de Anabaptisten zo sterk het pleit ging voeren voor de waarde van de ambten is onverklaarbaar zonder begrip voor deze verandering.

Dat Bucer vele jaren lang zich gaf, "disen handel der Concordi (zu) treiben, nit mit geringer mühe vnd arbeit", (115) kwam niet voort uit politieke overwegingen, hoezeer deze ook de noodzaak van

de eenheid der Reformatie zullen hebben geaccentueerd, maar was voor hem een zaak van theologische overtuiging. Evenals voor Zwingli werd ook het bezoek van Hinne Rodius voor Bucer beslissend. Rodius bracht een tractaat mee van Cornelis Hoen, waarin een zuiver symbolische opvatting van de instellingswoorden werd verdedigd. In een brief, die Bucer later schreef aan een onbekende Martinus (116): "Deze Rodius was in die dagen mijn gast en we hebben ons op grond van de Schrift met deze dingen bezig gehouden . . . Ik werd gedwongen de lichamelijke tegenwoordigheid van Christus op te geven, ook al was ik nog onzeker over de juiste betekenis der woorden." Door de ontmoeting met Rodius werd Bucer dus gewonnen voor de opvatting, die Zwingli ook verdedigen zou: Dit is mijn lichaam betekent: Dit is het zinnebeeld van mijn lichaam.

Dat was min of meer de uitgangspositie van Bucer. Maar door het persoonlijk contact met Luther kwam daarin verandering. Zo duidelijk, dat de Zwitsers Bucer niet vertrouwden en meenden — niet geheel ten onrechte — dat Bucer tot het kamp van de Wittenbergers was overgelopen. Hoezeer Bucer misschien daartoe ook aanleiding gaf door zijn grote bewegelijkheid in formuleringen e.d., in wezen betekende Bucer's opvatting een tussenpositie tussen Wittenberg en Zürich. Steeds meer nadruk ging Bucer leggen op de "mystica manducatio", geheel in overeenstemming met de wezenlijke tendenties van zijn theologisch denken.

Maar ook hier komt een duidelijke meerwaarde van het ambt naar voren. "Vnser lieber Herr Jesus beutet vns an vnd gibt vns durch den dienst der kirchen im wort vnd sacramenten, warlich wesentlich, thätlich, seine geaistlichen, hymlichen gaben, verzeihung der sunden, die widergepurt vnd gemeinschaftt seines libs vns pluts, brauchet hie zu den dienst der kirchen also, das der sey ain dienst des Nuwen Testaments desz gaists, vnd nit des Buchstabens allain . . . Doch so ist niemand der hierusz des etwas dem diener, den Worten oder zaichen an ynen selb zugebe, sonder allesz dies werck bekennet man desz herren sin, der aber die dienner, wort vnd zaichen hiezu gepruchet, darumb S. Paulus die diener nennet gottes mitarbaiter." (117)

Een en ander komt duidelijk uit in de derde editie van de grote evangeliecommentaar (sept. 1536), waar Bucer met zo veel woorden toegeeft, dat hij hier veel aan Luther te danken heeft: "didici autem interea orthodoxe de hisce mysteriis sentire. Cum ergo possint, quae antea hoc loco de sacro Ecclesiae ministerio scripsi, rapi ad contemptum cum sacri ministerii, tum eorum, qui de eo pie sentiunt et praedicant, volui in hac retractione, quantum Dominus dederit et sarcire et complere, quod de sacro ministerio scripsi ante hac imminutius, et reddere illis suis testimonium, quos existimavi quidem sacro ministerio plusquam satis tribuere, quod scriptura ipsa dictat." Dat hij vroeger zo schreef als hij deed, was om te voorkomen "impietatem illam, qua homines salutem peterunt a ceremoniis, sine fide vera in Deum, quae superstitio in impietas omnibus saeculis totum prope orbem occupat, veramque religionem evertit. Hanc superstitionem atque impietatem revocari verebar, cum Martinus Lutherus, magnus

ille alioqui et ardens fidei in Christum praedicator et alii quidam viri docti et religiose scriberent. Deum constituisse fidem et spiritum sanctum nemini nisi per externa illa, verbum et sacramenta conferre et his ceu canalibus, gratiam atque spiritum sanctam infundi, inde que ea ut divinae dignationis certissima sigilla unice valere ad erigendas conscientias atque confirmandam fidem, qua de causa etiam verba sacra et sacramenta potissimum percipienda sint." (118).

Anrich schryf, nadat hij de Avondmaalstrijd beschreven heeft: "Mit den Jahren der Konkordie kann Bucers Theologie als im wesentlichen abgeschlossen gelten." (119) Dit geldt zeker van zijn amtsopvatting, die in wezen sinds die jaren gelijk is gebleven, en die materieel verdiept is in deze jaren. In colleges, die hij in Engeland gaf over het ambt schryf Bucer neer, wat sinds de Avondmaalsstrijd voor hem vaststond: "Porro omnis error circa ecclesiae ministeria, eorumque et neglectus atque abusus ex eo solo existit, quod homines non credunt vere, ac sentiunt, Deum ipsum his suis ministeriis secum agere, et agere aeternam ipsorum salutem. Qui enim istud credit ac consideret probe, quomodo possit is haec ministeria, vel in totum ulla de causa, sive carnali, sive spirituali contemnere?" (120)

Het is dit kerkbegrip, dat Bucer bij al zijn vele werk de Reformatie in Straatsburg en daarbuiten voor de geest stond. Een Kerk, waarin het Woord van God heerschappij heeft, omdat Christus door dat Woord de zijnen regeert; Een Kerk, die als een hechte gemeenschap van onderling dienstbetoon, tegelijk de zonde weg doet uit haar midden; Een Kerk, waarin het ambt zelfstandig functioneert, als middel van genade, naast een aan Gods Woord gebonden functionerend overheidsambt. In één woord, het Regnum Christi, het Regnum gratiae, dát heeft Bucer bezield. Zijn vriend Blaurer kon daarom aan Bullinger schrijven, volkomen terecht: Omnibus fit omnia, ut regnum Christi quam latissime proferat." (121)

Bucer heeft gemeend, dat zijn ideaal verwezenlijkt zou worden, toen ná de strijd met de oude roomse Kerk, en ná de strijd met de Anabaptisten (resp. 1529 en 1533) een tijd van rust voor de Kerk in Straatsburg scheen aan te breken. Hij heeft zich daarin op een tragische manier vergist. Er was naast Rome en het Anabaptisme nóg een richting, die vormend zou inwerken op Bucer's gedachtegang. Wezenlijk stond Bucer's kerkbegrip vast. Maar in de strijd met deze laatste richting zou Bucer er toe genoodzaakt worden om zijn kerk-ideaal een gestalte te geven, vrijer ten opzichte van de Overheid, dan van meetaf de bedoeling is geweest. In een brief aan Bonifacius Wolfhart schryf Bucer (eind met 1532): "Charissime fratres, papam habemus, Turcam et innumeram turbam epicureorum." (122) Het is de strijd tegen deze innumera turba epicureorum, die Bucer bewogen heeft op bevel van zijn medebroeders in het ambt zijn boek te schrijven "Von der waren Seelsorge."

(Word vervolg in volgende uitgawe)